

предсвадебного, собственно свадьбы и послесвадебного. В каждом из них представлены обрядовые действия санкционирующего характера, выполнение которых сопровождалось использованием обрядовых атрибутов.

Ключевые слова: молдаване, свадебный обряд, Буджак, атрибуты.

УДК 929:342:395.2 «1918/1919»

Тарас Гончарук, Ірина Дружкова

ОДЕСИТИ – МІНІСТРИ УРЯДІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ГЕТЬМАНА П. СКОРОПАДСЬКОГО: МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРИЧНИХ ПОРТРЕТІВ СЕРГІЯ ГУТНИКА ТА ГЕОРГІЯ АФАНАСЬЄВА

Стаття присвячена персоналіям – Сергію Гутнику та Георгію Афанасьєву – міністрів урядів Української держави П. Скоропадського, біографії яких до 1918 р. були пов'язані з Одесою. Аналізується діяльність С. Гутника та Г. Афанасьєва на міністерських посадах і її вплив на Одесу.

Ключові слова: міністр, уряд П. Скоропадського, С. Гутник, Г. Афанасьєв.

Відомо, що Одеса делегувала до українських урядів 1917–1921 рр. цілу низку своїх визнаних діячів: В. Чехівського, В. Голубовича, С. Шелухина, А. Ніковського, П. Климовича, І. Липу. Одеситам – міністрам доби Центральної Ради та Директорії УНР вже присвячено чимало ґрунтовних досліджень, низка з яких увійшла до нещодавно виданої одеськими вченими, колективної монографії¹⁴³. Проте серед тих міністрів українських урядів доби визвольних змагань, яких можна цілком обґрунтовано назвати “одеситами”, подекуди осібно стоять постаті Сергія Михайловича Гутника та Георгія Омеляновича Афанасьєва – міністрів урядів гетьмана П. Скоропадського, яких до 1918 р. аж ніяк не можна було віднести до діячів українського національного руху (тому їхні біографічні нариси не потрапили до вищезгаданої колективної монографії).

В історичній літературі можна знайти досить мало інформації про постаті С. Гутника та Г. Афанасьєва. Це стосується й енциклопедичних видань: “Енциклопедії Українознавства”, “Енциклопедії історії України” (останнє видання подає інформацію лише про Г. Афанасьєва) та ін., де біографії обох зазначених діячів подані досить стисло, а також наукових праць, де здебільшого висвітлено лише окремі аспекти їхньої діяльності (зокрема, у працях П. Гая-Нижника). У цій статті спробуємо узагальнити, здебільшого, вже відомі віхи біографій обох діячів та простежити їхній зв'язок з Одесою (на матеріалах преси).

У літературі подано мало інформації про походження та освіту Сергія Михайловича Гутника. Так, у відповідній статті з “Енциклопедії Українознавства” жодна інформація про це відсутня¹⁴⁴. Водночас, в опублікованих списках студентів Новоросійського університету записано, що Сруль Міхелевіч Гутник народився 23 грудня 1868 р. у м. Аккерман

¹⁴³ Чорноморська хвиля української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917–1920 рр. – Одеса, 2011. – С. 19 – 103.

¹⁴⁴ Енциклопедія українознавства. – Львів, 1993 – Т.2. – С. 464.

Бессарабської губернії в родині купця П гільдії. Пізніше він навчався у другій одеській гімназії, по закінченні якої 2 серпня 1888 р. був зарахований студентом на правничий факультет вищезгаданого університету¹⁴⁵. Зі справи студента С. Гутника в Державному архіві Одеської області (за допомогу у знайденні цієї справи висловлюємо подяку к.і.н., доценту О. Музичко) дізнаємося, що за повний курс в університеті на 28 травня 1892 р. він мав оцінки з усіх предметів (серед них торгове, фінансове та міжнародне право) “вельми задовільно”, поведінку – “відмінну”; захистив твір “Поняття *culpa lata* у договірних відносинах згідно римському праву” на “вельми задовільно” та отримав диплом першого ступеня від 30 червня 1892 р.¹⁴⁶.

На початку ХХ ст. прізвище С. Гутника чимдалі частіше з'являється на шпальтах одеських газет, здебільшого, у зв'язку з його діяльністю у біржовому комітеті. Наприклад, “Одесские новости” від 11 листопада 1904 р. повідомляли, що С. Гутник, А. Анатра та Ф. Шторн мають поїхати, як представники одеської біржі, до міністерства фінансів на нараду з приводу перегляду хлібних тарифів, яка була призначена на 20 січня 1905 р.¹⁴⁷. Та сама газета 30 листопада 1904 р. на матеріалах інтерв'ю з Гутником опублікувала інформації про нараду в Міністерстві фінансів, яка відбувалася 16-26 листопада, під головуванням товариша міністра В. Тиміряєва, де жваво обговорювався проект промислового податку¹⁴⁸. Чимало подібної інформації про діяльність С. Гутника, як провідного біржового діяча міста, можна знайти в одеській пресі 1904 – 1917 рр. Під час революції 1905 – 1907 рр. С. Гутник, як представник партії кадетів, брав участь і у політичному житті Одеси. У 1910 – 1912 рр. він служив управляючим Одеського відділення Сибірського торговельного банку, а з 1915 до 1917 р. був юрисконсультом Одеського біржового комітету¹⁴⁹.

1917 р. приніс значні зміни у громадське і політичне життя Одеси. 6 (19) серпня 1917 р. відбулися вибори до міської думи згідно з новим положенням, що скасовувало майновий ценз й інші обмеження для виборців. Як наслідок, до списку з 120 гласних Одеської думи обраних на 7 листопада 1917 р. не увійшов жоден з гласних цієї ж думи початку 1917 р. Серед гласних нової одеської думи листопада 1917 р. був і член партії кадетів, хрещений єврей Сергій Михайлович Гутник, що проживав у власному будинку по вулиці Софіївській № 21¹⁵⁰. Обраним у серпні 1917 р. депутатам довелося працювати у надзвичайно складних умовах революції та громадянської війни. Однак попри всі негаразди, як пізніше зазначала газета “Одесские новости”, перша в історії міста “нова демократична одеська дума, обрана на основі загального прямого, рівного й таємного виборчого права” вже за перший, через рік роботи, мала суттєві здобутки¹⁵¹.

¹⁴⁵ Список студентов и посторонних слушателей императорского Новороссийского университета в весеннем полугодии 1891-го учебного года. По юридическому факультету. – С. 32.

¹⁴⁶ ДАОО. – Ф.42. – Оп.36. – Спр.345. – Арк. 3, 5, 7.

¹⁴⁷ Одесские новости (далі – ОН). – 1904. – 11 ноября.

¹⁴⁸ ОН. – 1904. – 30 ноября.

¹⁴⁹ Відомості з “Адрес-календарей Одесского градоначальства на 1911 – 1915 гг.”

¹⁵⁰ ДАОО. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 13.

¹⁵¹ Лазарович С. Замечательная годовщина // ОН. – 1918. – 5 сентября.

Нажаль небагато маємо інформації про діяльність С. Гутника у 1917 р. Вочевидь саме тоді він очолив Одеський біржовий комітет.

Ім'я С. Гутника згадувалося пресою під час першого приходу більшовиків до Одеси в січні – березні 1918 р. Сумнозвісний Михайло Муравйов на одеських “буржуїв” фактично наклав “контрибуцію” в 10 млн. крб. Капіталів у місті на той час було вже обмаль. Щоб зібрати потрібну суму в приміщенні Російсько-Азійського банку 22 лютого було скликано “збори представників заможних класів” під головуванням С. Гутника, на яких представники промислових та фінансових кіл вирішили запровадити “самообкладення”, щоб зібрані таким чином кошти відправляти “до 10-мільйонного фонду для внесення полковнику Муравйову”¹⁵². Однак останній не бажав чекати.

В ніч на 2 березня більшовики заарештували найзаможніших одеських “капіталістів” (69 осіб, з яких 9 жінок)¹⁵³. Тоді 3 березня у приміщенні Російсько-Азійського банку знов була скликана нарада “представників заможних класів населення” під головуванням С. Гутника. Останній, повідомивши учасників наради про ситуацію, швидко переконав їх негайно прийняти рішення. “У теперішній момент, – писали “Одесские новости”, – члени наради вважають недоцільним довге обговорення. Пропозиція С.М. Гутника підписати зобов'язання виконується без заперечень й численні учасники наради один за одним підписуються під рішенням вважати 10-мільйонний фонд безробітних недоторканим”¹⁵⁴. Вочевидь, внаслідок цього рішення, за повідомленням тієї ж газети, “в ніч на... [4 березня] звільнені з в'язниці представники заможних класів, які були заарештовані за постановою “Румчерода” та ради народних комісарів й залишалися у в'язниці протягом 2-х діб. Звільненню передували перемовини особливої делегації у складі С.М. Гутника, М.І. Дарго, П.П. Котляревського, О.Р. Орбинського з представниками радянської влади, що призвели, врешті решт, до певної угоди”¹⁵⁵. Цими діями С. Гутник безперечно заслужив собі повагу серед економічної еліти Одеси.

Після відновлення роботи розігнаної більшовиками міської думи С. Гутник включився в її роботу. Як гласний він звертав увагу на необхідність збереження в Одесі торгового флоту, який забирали з собою відступаючі більшовики. “С.М. Гутник, писала “Одесская почта” – вказув на ухід з Одеси торгових транспортів. Одеса без цих суден все одно, що організм без серця. Без торгового флоту ми жити не можемо. Місто буде без хліба, без продовольства. Заводи залишаться без сировини, будуть десятки тисяч безробітних й Одеса поступово помре. Оратор пропонує вжити усіх заходів для порятунку транспортів”¹⁵⁶.

Як відомо, П. Скоропадський був проголошений гетьманом на “З'їзді хліборобів” 29 квітня 1918 р. Два депутати вищезгаданого з'їзду (як зауважила одеська газета: “з'їзду власників... за міркуваннями тактики, вочевидь, перейменованого у з'їзд хліборобів”) – представники Земського

¹⁵² Еще о 10-ти миллионах // Одесская почта (далі – ОП.). – 1918. – 23 февраля.

¹⁵³ В ночь на 2-е марта. Аресты // ОП. – 1918. – 3 марта.

¹⁵⁴ Арест капиталистов в Одессе. Среди представителей имущих классов // ОН. – 1918. – 3 марта.

¹⁵⁵ Обложение имущества // ОН. – 1918. – 5 марта.

¹⁵⁶ Дума о моменте. Одесса умрет // ОП. – 1918. – 2 марта ??? апреля??.

банку Херсонської губернії Л.Г. Рейхерт та В. Р. Воеводський (“перший з них як голова землеробського кооперативу, що об’єднує 40 тис. земельних власників, був обраний до складу президії з’їзду, інший – секретарем”) повідомили про новини з Києва місцеву публіку. Л. Рейхерт, “який відіграв у київських подіях далеко не останню роль”, й мав особисту бесіду з гетьманом, між іншим, заявив в інтерв’ю одеській газеті: “...ми представники Одеси, висунули кандидатуру С.М. Гутника на посаду міністра фінансів. Нашу пропозицію енергійно підтримували також австрійці та німці, які встигли ознайомитись з фінансовими пізнаннями Гутника під час його участі в київських засіданнях з товарообміну. На посаду міністра фінансів висувалися також кандидати Бернадського та Ржепецького. Гадаю, що, якщо С.М. Гутник не відмовиться, то йому буде віддано перевагу”¹⁵⁷. Отже, С. Гутник мав бути в уряді П. Скоропадського своєрідним представником одеських кіл. Щоправда отримав він посаду не міністра фінансів, а міністра промисловості та торгівлі. Повідомляючи про його призначення інша одеська газета нагадувала читачам, що С. Гутник “одеський громадський діяч, що брав активну участь у єврейському громадському житті”¹⁵⁸.

С. Гутник увійшов до Кабінету міністрів під керівництвом Ф. Лизогуба, до якого увійшли, здебільшого, представники українських організацій російської партії кадетів (“Партії народної свободи”), які мусили визнати право України на самовизначення та “фахівці” в різних галузях державного управління та економіки. Не дивно, що С.Гутник як активний кадет та досвідчений фінансист, отримав портфель міністра промисловості та торгівлі. Разом з шістьма іншими міністрами С. Гутник підписав 10 травня 1918 р. історичну “Заяву” – звернення до українського народу з викладенням цілей та головних напрямів діяльності гетьманського уряду¹⁵⁹.

У зв’язку з від’їздом С. Гутника до Києва, 7 травня 1918 р. відбулося засідання Одеського біржового комітету, на якому “в короткій промові, звертаючись до С.М. Гутника, товариш голови біржового комітету просив його не складати з себе повноваження голови біржового комітету до зміцнення нової влади”. Учасники засідання також висловили сподівання, що “на посаді міністра торгівлі та промисловості С.М. Гутник з ще більшою енергією відстоюватиме інтереси рідної Одеси особливо в питаннях, про пряму лінію [залізниця] Одеса-Київ, про вільну гавань та ін.”¹⁶⁰.

На посаді міністра промисловості і торгівлі в уряді С. Гутник перебував з 10 травня по 25 жовтня 1918 р. Він був з тих українських міністрів, які відкрито заявляли про своє позитивне ставлення до розвитку капіталістичних відносин, чим викликали різку критику соціалістів. Разом з двома іншими міністрами-кадетами С. Гутник взяв участь у з’їзді Конституційно-демократичної партії у Києві 8–11 травня 1918 р., делегати якого заявили про підтримку політичного напрямку на створення самостійної України¹⁶¹. Зазначений з’їзд правлячої партії, за словами

¹⁵⁷ Отклики переворота в Одессе. За кулисами переворота // ОН. – 1918. – 3 мая.

¹⁵⁸ События в Киеве. Новое правительство на Украине // Одесский листок (далі – ОЛ). – 1918. – 4 мая.

¹⁵⁹ Нагаевский І. Історія української держави двадцятого століття. – К., 1993. – С. 135 – 136.

¹⁶⁰ Отклики в Одессе. Приезд С.М. Гутника в Одессу // ОН. – 1918. – 8 мая.

¹⁶¹ Полонська-Василенко Н. Історія України. – К., 1993. – Т.2. – С. 495.

одеських кореспондентів, перетворився в щось на штатт “передпарламенту”¹⁶². У своїй промові на з’їзді, яка майже повністю надрукована “Одесским листком”, С. Гутник вказав на складність економічної ситуації в країні та складнощі роботи самого міністерства, що “сповна складається з милих, але зелених юнаків, які однак займають посади директорів департаментів”. “Закінчує свою промову С.М. Гутник закликком сприяти зміцненню економічних підвалин країни: “Жебраку та голодному, – сказав міністр, – політичні свободи непотрібні. Ми закликаємо вас надати нам в нашій роботі допомогу та підтримку. Якщо ми впадемо – впаде і та справа, яку ми маємо захищати” Міністру влаштується овація” – завершив виклад промови С. Гутника “Одесский листок”¹⁶³. І пізніше газета висловлювала свою згоду “з тим відгуком про “зелених молодих людях”, який був даний ставленикам Центральної Ради, міністром Гутником” у вищезгаданій промові¹⁶⁴.

С. Гутник був одним із організаторів “З’їзду представників промисловості, торгівлі, фінансів та сільського господарства” у Києві 15 – 16 травня 1918 р. на який прибуло понад 1000 делегатів з усієї України. Сергій Михайлович у своїй промові на цьому зібранні проголосив необхідність відходу від політики соціалістичних експериментів у промисловості. “Не треба лякатися слова “буржуазія” – говорив С. Гутник, – лише вона в силі повести край до відродження... Щоб перейти від теперішньої анархії й грабежів до нових умов, треба виконати велику державну роботу. В тій цілі треба змобілізувати всі творчі сили, треба дати нормальні умови для розвитку приватної ініціативи”. Ці висловлювання С. Гутника викликали обурення українських соціалістів, зокрема В. Винниченка, який прокоментував виступ С. Гутника так: “міністр спекуляції й біржових грабежів Гутник у самозадоволенню, з гордістю випнув своє спекулянтське черево”. Загалом активна діяльність С. Гутника щодо економічної підтримки приватної промисловості і торгівлі зустрічала гостру критику соціалістів. “Під керівництвом шефа спекуляції “міністра” Гутника, – писав все той же В. Винниченко, – спекуляція дійшла до гомеричних розмірів. Промислові підприємства дістали колосальні “позики” й “допомоги” від держави, але число безробітних росло з кожним днем. Промисловість падала ще більше, не вважаючи на те, що восьмигодинний робочий день було знищено, що було повернено все свавілля “приватної ініціативи” капіталістів. Маючи єдиний імпульс – набування капіталів, бачучи тільки в цьому ціль своїх підприємств, промисловці задовольнялись можливістю простого грабежу, як найлегшого способу набити свої кишені” (Показово, що В. Винниченко, навіть, вживав прізвище С. Гутника в загальному значенні, називаючи “гутниками” представників буржуазії часів правління П. Скоропадського)¹⁶⁵.

Невдоволені діями С. Гутника на міністерській посаді швидко з’явилися не лише серед українських соціалістів, але й серед представників тієї частини громадськості Одеси, яка, так би мовити, “делегувала” його на

¹⁶² Киевские впечатления // ОЛ. – 1918. – 15 мая.

¹⁶³ Съезд партии народной свободы (от нашего корреспондента). Выступление С.М. Гутника // ОЛ. – 1918. – 12 мая.

¹⁶⁴ Б-он М. Успехи реакции // ОЛ. – 1918. – 5 июня.

¹⁶⁵ Винниченко В. Відродження нації. – К., 1990. – Т.3. – С. 44, 50.

високу посаду до Києва. Зокрема, коли були ліквідовані створені Центральною Радою національні міністерства. "...Національні міністерства вирішено ліквідувати й цьому сприяв ніхто інший, як С.М. Гутник – єдиний єврей у кабінеті. "Я мушу відверто визнати, – заявив міністр у бесіді з єврейськими громадськими діячами, – що мій голос у раді міністрів віддав [вирішальну] перевагу проекту про скасування національних міністерств й цей проект було прийнято". Вочевидь у С.М. Гутника, в грудях якого "живуть дві душі", у ту хвилину кадет взяв гору над євреєм...". – охарактеризував ситуацію дописувач додатків до газети "Одесские новости", загалом звинувачуючи усю партію кадетів у "відреченні" від попередніх обіцянок після приходу до влади¹⁶⁶.

Ще більше не задовольняла одеситів участь С. Гутника у забороні з'їзду представників міст. "Устами С.М. Гутника міністерство визначило своє ставлення до з'їзду – краще його заборонити ніж розігнати – сказав міністр" – повідомляв "Одесский листок"¹⁶⁷. Під час засідання одеської думи 17 травня на запитання стосовно С. Гутника, як одеського делегата на з'їзд міст, "чи брав участь у нараді представників міст, або засідав у цей час в міністерстві, що заборонило з'їзд?" Г.І.Лур'є надав відповідь: "Гласний Гутник, цей член ради єврейської громади, що примкнув тепер до учасника перевороту колишнього бессарабського губернатора Вороновича, не брав з нами участі у нараді. Й це має нас навчити тому, що коли ми обираємо представників кадетської фракції ми маємо запитувати їх, чи будуть вони виконувати свої обов'язки й чи не стануть вони звільняти себе від них, знаходячи, разом з тим, час для пишномовних виступів на інших з'їздах"¹⁶⁸.

Не дивно, що коли на початку 20-х чисел травня 1918 р. С. Гутник прибув до Одеси, йому довелося виправдовуватися перед одеситами за непопулярні в місті дії центральної влади¹⁶⁹, а також і за дії херсонського крайового комісара С. Комірного¹⁷⁰, який намагався закрити до того завжди прихильну до С.Гутника газету "Одесские новости". С. Гутник тоді спілкуватися з представниками різних кіл одеської громадськості, зокрема, брав участь у нараді судновласників, де вислухав конкретні пропозиції від "комітету з'їзду судновласників", щодо можливих шляхів реанімації галузі,¹⁷¹ а також мав "тривалу розмову про національно-персональну автономію" з "представниками єврейської народної групи", запевняючи, що дії уряду не призведуть до обмеження прав нацменшин¹⁷². Проте попри зазначені намагання, авторитет С. Гутника в Одесі від кінця травня 1918 р. падає, його ім'я все рідше з'являється на шпальтах місцевої преси.

Це вочевидь було пов'язано і з тим, що у цей час С.Гутник активно займався зовнішньоекономічними питаннями й не мав можливості зосереджуватися на проблемах Одеси. Як зазначає П. Гай-Нижник, С. Гутник дуже розраховував на фінансові інвестиції в українську

¹⁶⁶ Шв. Ш. Ликвидация национальной автономии // Прибавление к №10693 газеты "Одесские новости". – 1918. – 17 мая.

¹⁶⁷ Одесская дума // ОЛ. – 1918. – 15 мая.

¹⁶⁸ В городской думе (заседание 17 мая) // ОН. – 1918. – 18 мая.

¹⁶⁹ Муров Ар. Мысли вслух. Урок // ОН. – 1918. – 23 мая.

¹⁷⁰ Винцковський Т.С. Семен Комірний: Доля одного комісара // Чорноморська хвиля української революції. – С. 186 – 200.

¹⁷¹ Восстановление судоходства // ОЛ. – 1918. – 23 мая.

¹⁷² Пребывание С.М. Гутника в Одессе. С.М. Гутник и национальные министерства // ОН. – 1918. – 23 мая.

промисловість з-за кордону (“...міністр торгу і промисловості С.М.Гутник щодо фінансової політики заявив, що вважає недопустимою державну благочинність промисловості, але знайде для неї кредит на комерційних основах, причому золото, яке мали дати кредитори, “потече не в наші кишені, а оплодотворить життя всього українського народу”),¹⁷³ проте сподівання ці виявилися нездійсненими через низку об’єктивних зовнішньополітичних факторів¹⁷⁴. С. Гутник, за відомостями П. Гай-Нижника, влітку 1818 р. видав операціями щодо розрахунків по договорах з державами Четвертного союзу¹⁷⁵ й був “головою представників Української Держави” на переговорах з цими країнами. “В підсумку, – зазначає Гай-Нижник, – 10 вересня 1918 р. було підписано Економічний договір між Українською Державою, з одної, а Німеччиною і Австро-Угорщиною, з другої сторони, на господарський 1918/1919 р. Економічний договір підписали голови представників держав-учасниць переговорів: України – міністр торгу і промисловості Сергій Гутник, Німеччини – цісарський надзвичайних завдань посол, дійсний таємний радник Альфонс барон Мумм фон-Шварценштейн, Австро-Угорщини – цісарський і королівський надзвичайний представник, уповноважений посол і таємний радник Іван граф Форгач фон Гімес і Гач”¹⁷⁶. Попри низку поступок з української сторони, ця угода, на думку Гай-Нижника зафіксувала вигідне для України співвідношення карбованця та марки й передусім “сєнс її полягав для Гетьманату в найшвидшому створенні власної твердої валюти і фінансової системи”¹⁷⁷.

С. Гутник брав участь й в переговорах з іншими державами. Так, одеська преса згадала про нього, як учасника переговорів з Кримом 10 жовтня 1918 р., де переконання української сторони полягало “в необхідності, внаслідок спільності політичних та економічних інтересів приєднати Крим до України”, з наданням першому “органів широкого місцевого самоврядування”¹⁷⁸.

Відома досить критична оцінка діяльності С. Гутника надана гетьманом П. Скоропадським. Останній дорікав С. Гутнику за його бездіяльність (попри добрі “рекомендації” про нього гетьману, вочевидь дані одеськими діячами); за те, що чимало економічних “проектів” гетьмана, які він особисто обговорював з С. Гутником, не були втілені в життя; за те, що міністр не зміг протидіяти виру спекуляції; належним чином використати приплив з більшовицької Росії до України підприємливих людей (“маси торговельного, комерційного народу, сповненого енергією та бажанням працювати”); “демократизувати промисловість”; протистояти “розкраданню... торговельного флоту” та ін.¹⁷⁹. “Я думав, що у Гутника як у євреї я знайду саме широку комерційну людину з ініціативою, але помилився. Він не приніс користі ані Україні, ані своїм компатріотам, про яких теж вочевидь не

¹⁷³Гай-Нижник П. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.). – К., 2004.– С. 54.

¹⁷⁴ Там само. – С. 58.

¹⁷⁵ Там само. – С. 74.

¹⁷⁶Гай-Нижник П. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського. – С. 77.

¹⁷⁷ Там само. – С. 80 – 81.

¹⁷⁸ Внешняя политика Украины. Украинско-крымские переговоры // ОЛ. – 1918. – 11 октября.

¹⁷⁹ Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – К.-Філадельфія, 1995. – С. 195, 289 – 290.

підкувавсья” – писав П. Скоропадський¹⁸⁰. Сприймаючи С. Гутника як представника єврейства він був здивований, коли пропозицію Ф. Лизогуба про створення в Україні автокефальної церкви підтримали “усі міністри, включно з євреєм Гутником”¹⁸¹. “Скажу одне, він блискуче розумний, але дуже мало зробив для України”¹⁸². – підсумовував результати роботи С. Гутника в уряді гетьман. Це твердження неодноразово цитувалося в характеристиках С. Гутника істориками¹⁸³. Тут слід зазначити, що П. Скоропадський у своїх “Спогадах” часто був надто критичним до постатей власного уряду, вочевидь, шукаючи серед них винуватців нетривалості Гетьманату.

Згодом супротивники П. Скоропадського також будуть негативно оцінювати діяльність С. Гутника, проте з зовсім інших позицій. Так М. Ростовець зазначав (з цитатах цього автора у пропонованій статті замінені деякі “неполіткоректні” висловлювання): “С. Гутник – міністр торгівлі. Зросійщений єврей, член партії “кадетів”. Визначний діяч “Протофірсу” (спілка організації продукції, торгівлі, фінансів й сільського господарства), виразно протиукраїнської організації, що зорганізувала “вибори” Скоропадського “гетьманом”. Вів боротьбу з українською мовою”¹⁸⁴. Нам наразі невідомі факти боротьби С. Гутника проти української мови. Слід зазначити, що метою М. Ростовця було довести “антиукраїнськість” П. Скоропадського та уряду гетьмана. Колега С. Гутника по уряду кадет В. Зенківський, навпаки, оцінював Сергія Михайловича надзвичайно позитивно, притому зазначаючи: “розумний, тверезий, й дуже спокійний”¹⁸⁵. Очевидно що на спогади надто впливали політичні уподобання їхніх авторів.

Вже наприкінці свого перебування в уряді 14 вересня 1918 р. С. Гутник знов прибув до Одеси “маючи спеціальну місію ознайомитися на місці з ходом демобілізації флоту, з метою найскорішого його пристосування для торговельних сполучень” – повідомляла місцева “Торгово-промьшленная газета”. “Другим завданням міністра, – писала та ж газета, – є ознайомлення на місці з розмірами збитків, завданих промисловості вибухом артилерійських складів й з’ясування питань, в якій ступені уряд може прийти на допомогу постраждалим”. “Торгово-промьшленная газета” вмістила інтерв’ю з С. Гутником (хоч і переплутавши у заголовку його ініціали), в якому міністр, зокрема, відповідаючи на запитання про перспективи відновлення товарообміну з Росією, назвав хід переговорів з цією державою “доволі невтішним” (через небажання більшовиків визнати незалежність Дону та ін.); говорив також про товарообмін з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Фінляндією, Кавказом. Бессарабією та ін., ремствуючи на політичні чинники, що знаджають торгівлі; торкався питання про перспективи відновлення роботи

¹⁸⁰ Там само. – С. 196.

¹⁸¹ Там само. – С. 165.

¹⁸² Там само. – С. 170.

¹⁸³ Га-Нижник П. Вказна праця. – С. 394.

¹⁸⁴ Ростовець М. Скоропадський і скоропадчуки. – Саскатун, 1938. – С. 13.

¹⁸⁵ Зенковський В. Пять месяцев у власти (15 мая – 19 октября 1918 г.). Воспоминания. – М., 1995. – С. 55.

фінансових бірж ті ін.¹⁸⁶. Тоді змістовне інтерв'ю С. Гутника надрукували і “Одесские новости”¹⁸⁷.

Про відставку С. Гутника, так саме (як, свого часу, і про його призначення) в Одесі було відомо заздалегідь. Вже 22 жовтня 1918 р. “Одесские новости” повідомили: “Гутник стає на чолі великого банку на Україні. Ймовірним його наступником називають цукрозаводчика Мерінга...”¹⁸⁸. Щодо постаті наступника С. Гутника на міністерській посаді одеська газета повідомила цілком вірною. 24 жовтня вона ж вмістила інтерв'ю з “колишнім міністром..., який повернувся до Одеси” С. Гутником. Він пояснив причини своєї відставки фактичним розколом в уряді¹⁸⁹ (інша газета опублікувавши тоді ж інтерв'ю С. Гутника, як діючого міністра, оскільки формально він ним ще залишався)¹⁹⁰. Коли склад коаліційного уряду був вже сформований (25 жовтня 1918 р.), “Одесский листок”, вмістивши розлоге інтерв'ю нового міністра торгівлі та промисловості¹⁹¹, коротко повідомив про реакцію на факт відставки С. Гутника: “В торговельно-промислових колах висловлюють сум з приводу уходу Гутника й готують йому адресу”¹⁹², тобто лист з підписами.

Слід враховувати, що затверджений 25 жовтня 1918 р. коаліційний уряд був сформований гетьманом П. Скоропадським під тиском української соціалістичної опозиції. Не дивно, що С. Гутник, як вельми одіозна для лівих фігура, до його членів не увійшов. Та й з самим гетьманом, як зазначалося вище, стосунки С. Гутника на той час були вже не надто приязними. В Одесі здається по-своєму дивилися на причини відставки С. Гутника. Так дописувач спеціального додатку до “Одесского листка”, говорячи про місце одеситів в українських політичних подіях 1918 р., писав: “після гетьманського перевороту голові одеського біржового комітету С.М. Гутнику було вручено портфель міністра торгівлі та промисловості, який він з честю ніс, поки це не суперечило його принципам та переконанням”. Показово, що зазначений дописувач вказав і на інших, яких “Одеса дала” урядам П. Скоропадського (“...Одеса дала морського міністра – адмірала Покровського, міністра контролю – п. Петрова й, нарешті, міністра продовольства С.М. Гербея, якому судилося стати останнім головою гетьманського уряду. Директорів департаментів – від Ревуцького до Аккермана, яких дала Одеса, ми перелічувати не будемо”)¹⁹³.

По поверненні до Одеси С. Гутник продовжував очолювати місцевий біржовий комітет. У лютому 1919 р. він на “Зїзді південноросійських портових біржових комітетів” вітав від імені учасників зїзду “представників влади” – вже білогвардійської – й виступив з першою доповіддю з важливих економічних питань, що була схвально оцінена

¹⁸⁶ Альфа. У министра т. и п. М. С. Гутника // Торгово-промышленная газета. – 1918. – 15 сентября.

¹⁸⁷ Беседа с С. М. Гутником // ОН. – 1918. – 15 сентября.

¹⁸⁸ Смена кабинета на Украине. Какой будет состав кабинета? // ОН. – 1918. – 22 октября.

¹⁸⁹ Одесса. С.М. Гутник о смене кабинета // ОН. – 1918. – 24 октября.

¹⁹⁰ Фл. С.М. Гутник (Из беседы) // ОЛ. – 1918. – 24 октября.

¹⁹¹ Формирование нового кабинета. Беседа с новым министром торговли и промышленности // ОЛ. – 1918. – 26 октября.

¹⁹² Формирование нового кабинета. К уходу С. М. Гутника // ОЛ. – 1918. – 26 октября.

¹⁹³ К-н Б. Политическая Одесса // Итоги 1918 года. Особое приложение к №1 “Одес. Листка” 1919 г. – С.31.

іншими ораторами¹⁹⁴. Ґрунтовні інтерв'ю “голови одеського біржового комітету, колишнього міністра” С. Гутника щодо економічних питань, передусім, питань зовнішньої торгівлі, 1919 р. друкувалися в місцевій пресі¹⁹⁵. Однак детальних відомостей про подальшу долю С. Гутника немає. За інформацією “Енциклопедії українознавства” він вирушив на еміграцію, де і помер (рік та місце смерті невідомі)¹⁹⁶.

Відомості про Григорія Омеляновича Афанасьєва (в “Енциклопедії українознавства” він названий Юрієм¹⁹⁷) можна знайти в наукових працях присвячених, як історії України, так і історії вітчизняної історичної науки. Так, В. Савченко у енциклопедичному виданні “Одеські історики” зазначає, що Г. Афанасьєв “Народився 28.02.1848 у родині дворянина – військового у м. Уфа. Ймовірно, що предком Г. Афанасьєва був поручик-заколотник В. Миревич. Після смерті батька перебрався до рідни в Одесу”. По закінченні навчання Новоросійського університету 1869 р. Г. Афанасьєв у цьому ж навчальному закладі “кілько разів був у наукових відрядженнях у Франції, мандрував Англією, Італією, Швейцарією”. Говорячи про наукові праці Г. Афанасьєва В. Савченко зазначає: “У творчому доробку мав близько 100 наукових праць. Головним предметом його досліджень була Франція. Окремим сторінкам її історії присвятив свою магістерську та докторську дисертації”¹⁹⁸. Л. Маркітан більш широко окреслила наукові уподобання Г. Афанасьєва: “теми наукових розробок – історія Єгипту Стародавнього, історія слов'янства та Російської імперії, історія середніх віків і новітнього часу (Велика Британія і Франція), російська література, політекономія”¹⁹⁹. На заваді подальшій кар'єрі Г. Афанасьєва в університеті стала його громадська діяльність, яка почалася у студентські роки (“Разом із однокурсниками С. Южаковим, І. Карвацьким, Георгій став керівником студентського гуртка. Хоча студенти переймалися суто ліберально-просвітницькими ідеями, їх вважали дуже “неблагонадійними”, і цей факт згодом відіграв негативну роль у науковій кар'єрі Афанасьєва” – зазначає О. Новікова)²⁰⁰. “Попечитель Одеського навчального округу, – пише В. Савченко, – піддавав Г. Афанасьєва цькуванню за ліберальні погляди. Історик був змушений залишити ІНУ, працював вчителем, журналістом. За рекомендацією С. Вітте був призначений управляючим відділенням Державного банку Російської імперії в Києві (керував банком 1896-1918)”²⁰¹.

Одним із головних досягнень Г. Афанасьєва на цій посаді називають будівництво для банку нового будинку (тепер будинок Нацбанку України). У цьому йому знов допоміг випускник Одеського університету С. Вітте “Міська влада грошей не давала, Петербург теж. Проте новий міністр фінансів Сергій Вітте дозволив спорудження нового будинку поряд.

¹⁹⁴ Съезд южно-русских портовых биржевых комитетов // ОЛ. – 1919. – 25 февраля.

¹⁹⁵ Бек. Экономические проблемы (беседа с С.М. Гутником) // ОЛ. – 1919. – 18 февраля; Наш товарообмен (Анкета) // ОЛ. – 1919. – 27 марта.

¹⁹⁶ Енциклопедія українознавства. – Т.2. – С. 464.

¹⁹⁷ Там само. – Т.1. – С. 77.

¹⁹⁸ Савченко В. Афанасьєв Григорій Омелянович // Одеські історики. Т.І: початок ХІХ – середина ХХ ст.). Енциклопедичне видання. – Одеса, 2009. – С. 34 – 35.

¹⁹⁹ Маркітан Л.П. Афанасьєв Георгій (Юрій) Омелянович // Енциклопедія історії України. – К., 2003. – Т.1. – С. 152.

²⁰⁰ Новікова О. Забутий міністр Павла Скоропадського // Дзеркало тижня. – 2004. – 29 травня.

²⁰¹ Савченко В. Афанасьєв Григорій Омелянович. – С. 34.

13 лютого 1902 р. було закладено перший камінь у фундамент майбутнього банку за проектом архітектора Вербицького й інженера Кобелєва. Його фасад та інтер'єри прикрасили орнаменти і скульптури Еліо Саля. 13 серпня 1905 р. будинок прийняв працівників банку. Так, завдяки зусиллям доктора Афанасьєва і царського міністра Вітте Київ прикрасила чудова споруда, яка, на щастя, не постраждала в роки потрясінь, воєн, розрухи.” – пише О. Новікова. Притому Г. Афанасьєв брав активну участь у житті Києва (входив до кредитних та благодійних товариств, засновував гімназію та ін.), товаришував з багатьма діячами цього міста, притому продовжуючи займатися наукою²⁰². Не дивно, що, як фінансист, громадський діяч і популярна в столиці людина, Г. Афанасьєв увійшов до першого уряду П. Скоропадського.

На момент свого призначення на посаду в уряді Г. Афанасьєв був вже скоріше киянином ніж одеситом. Не дарма П. Скоропадський у спогадах його назвав – “найпопулярніша у Києві людина”. Однак одесити теж не забули Г. Афанасьєва. “Одесские новости” з приводу його призначення державним контролером писали: “...до нового міністерства вступає, ще один діяч тісно пов'язаний з Одесою – проф. Г. О. Афанасьєв, в свій час вельми популярний місцевий громадський діяч, вчений та педагог. Залишив через незалежні від нього обставини кафедру в Новоросійському університеті Г. О. Афанасьєв зайняв пізніше посаду директора першого товариства взаємного кредиту, перебуваючи у теперішній час в числі уповноважених товариства. За переконаннями Г. О. – правий й в останній час працював в “Киевл.” та в “Гол. Києва”²⁰³. Отже, одесити теж вважали Г. Афанасьєва своїм. “Одесский листок” навіть почав друкувати статті Г. Афанасьєва про становище в столиці. В одній з них державний контролер виступав проти зруйнування пам'ятників російським царям та інших символів імперської влади в Києві, притому не вдаючись до українофобії, чи ідеалізації царських монархів²⁰⁴. В іншій статті Г. Афанасьєв, критикуючи Центральну раду за безлад в країні, пропонував громадянам зробити вибір: відмова від німецької допомоги й збереження “дезорганізації” або “разом з німцями набуття організації, а разом з нею можливості посилення України, збільшення її добробуту з ймовірною можливістю забезпечити її самостійність”. Притому в статті були явні натяки на те, що німці лише “необхідне зло” для України²⁰⁵. Під час свого перебування на посаді державного контролера Г. Афанасьєву довелося відвідувати Одесу. Так, коли в серпні 1918 р. Г. Афанасьєв, “гостюючи ...в Одесі”, вирішив проїхати “бессарабською залізницею” до Акермана “для огляду споруд цієї дороги”, його не пустили за Дністер румуни, що викликало дипломатичний конфлікт²⁰⁶.

Не зважаючи на зміни кабінету міністрів П. Скоропадського, Г. Афанасьєву вдалося залишатися в уряді. Більш того в останньому уряді України доби Гетьманату Г. Афанасьєв був призначений міністром

²⁰² Новікова О. Забутий міністр Павла Скоропадського // Дзеркало тижня. – 2004. – 29 травня.

²⁰³ Государственный переворот на Украине. Новый кабинет // ОН. – 1918. – 4 мая.

²⁰⁴ Афанасьев Г. Политика и вандализм (письмо из Киева) // ОЛ. – 1918. – 5 мая.

²⁰⁵ Афанасьев Г. Наступившие возможности (письмо из Киева) // ОЛ. – 1918. – 5 мая.

²⁰⁶ Злоключения державного контролера Г.Е. Афанасьєва // ОЛ. – 1918. – 11 августа.

закордонних справ. “Новим міністром іноземних справ був Афанасьєв, професор, найпопулярніша в Києві людина, з величезною ерудицією, він мав величезний недолік – він був дуже старий” – писав пізніше П. Скоропадський. П. Скоропадський висловлювався про нього, як про людину надто схильну до союзу з Антантою (на це могло вплинути і захоплення Г. Афанасьєвим історією Франції), притому цим він шкодив союзу з Німеччиною й “на реальну ситуацію мало звертав уваги”, довіряючи досить сумнівним людям (зокрема, французькому консулу Е. Ено)²⁰⁷. “Бідний старець годинам вистукував по телеграфу, ведучи свої перемовини з Одесою” – писав П. Скоропадський. Екс-гетьман вказував також на складнощі в уряді, що виникали через недовіру українських патріотів з “команди” Д. Дорошенка до росіянина Г. Афанасьєва²⁰⁸.

Запеклі критики П. Скоропадського з українського національного табору закидали Г. Афанасьєву його російське походження та антиукраїнську позицію у мовному питанні. Так, М. Ростовець зазначав: “Г. Афанасьєв – державний контролер, згодом міністр закордонних прав, росіянин з Уфи (Сибір). Послідовний ворог українства, вів кампанію проти української мови, яку називав “грубою й угловатою” (у записці до Ради Міністрів 15 вересня). Як міністр закордонних справ в останньому кабінеті Скоропадського, намагався якнайскоріше підпорядкувати Україну командуванню московських добровольчих армій”²⁰⁹. Не міг М.Ростовець й обійти факту підписання Афанасьєвим, а також і С. Гутником записки: “дев’ять з гетьманських міністрів (Василенко, Ржепецькі, Гербель, Гутник, Романов, Зіньковській, Колокольцев, Вагнер, Афанасьєв і Завадські) підписали записку прем’єрові Лизогубу у жовтні 1918 р., в якій висловили домагання федерації з Росією”²¹⁰.

Після падіння гетьманату П. Скоропадського Г. Афанасьєв, вочевидь, приїхав до Одеси. Принаймні 1919 р. “Одесский листок” публікував його статті. В них колишній міністр вказував на негативний вплив політики Німеччини на долю Гетьманату (“німецька політики на Україні не давала уряду гетьмана утворити військо, так необхідне для зовнішньої безпеки...” – писав Г. Афанасьєв, стверджуючи щодо становища гетьмана: “його діяльність була вільна лише у тій мірі, де вона не суперечила німецьким інтересам”) й висловлював мету членів останнього гетьманського уряду: входження до федерації з іншими землями колишньої Російської імперії “зі збереженням самобутності України”, бо “останнє здавалося здійсненим лише в межах такої федерації”. Саме автономією у складі загальноросійської федерації бачив у майбутньому Україну Г. Афанасьєв, піддаючи гострій критиці як прихильників незалежності України, так і російських шовіністів, що були проти надання Україні широкої автономії²¹¹. Директорію ж

²⁰⁷ Скоропадський П. Спогади. – С. 316, 324 – 325.

²⁰⁸ Там само. – С. 316.

²⁰⁹ Ростовець М. Скоропадський і скоропадчуки. – Саскатун, 1938. – С. 13.

²¹⁰ Там само. – С.14.

²¹¹ Афанасьєв Г. Тяжелая перспектива // ОЛ. – 1919. – 28 февраля, 3 марта, 9 марта.

Г. Афанасьєв передусім звинувачував у “більшовицькій” економічній політиці, що була неприйнятна для більшості українців²¹². Помер Г. Афанасьєв в еміграції. Про його долю В.Савченко пише: “Після падіння Гетьманату емігрував до Королівства сербів, хорватів і словенців де викладав історію на філософському ф-ті Белградського ун-ту. Помер у Белграді 15.12.1925”²¹³.

Попри всі відмінності в біографіях С. Гутника та Г. Афанасьєва, у цих діячів можна знайти чимало спільного. Обидва вони закінчили Одеський (Новоросійський) університет, обидва працювали в Одесі в керівництві кредитних установ. У першому уряді гетьмана П.Скоропадського і Г. Афанасьєв, і С. Гутник представляли, так би мовити, економічний блок, що, в цілому, відповідало місцю Одеси, як економічного центру, в тогочасній Україні. І С. Гутник, і Г. Афанасьєв не були надто великими прихильниками українського національного відродження, через що були віднесені деякими сучасниками до “антиукраїністів”. Показово, що і гетьман П. Скоропадський, визнаючи визначні попередні заслуги, не надто високо оцінював обох вищезгаданих міністрів. По завершенні своєї міністерської кар’єри в Києві обидва діячі певний час проживали в Одесі. У біографіях С. Гутника та Г. Афанасьєва залишається багато нез’ясованих аспектів. Потребує подальшого вивчення їхнє життя до 1918 р., діяльність на міністерських посадах та, зокрема, зв’язок у цей час з Одесою (для С. Гутника він був безперечним, для Г.Афанасьєва – ймовірним). Особливо важливим є вивчення долі С. Гутника після 1918 р., оскільки завершення життєвого шляху цього цікавого історичного діяча (першого міністра-єврея в небільшовицькому уряді Незалежної України) залишається невідомим.

Taras Goncharuk, Irina Druzhkova

Ministers of Odessa origin in the government of Ukrainian Derjava by Hetman Pavlo Skoropads'kyi : materials to historical portraits of Sergiy Gutnik and George Afanasyev

The article deals with such individuals as Sergiy Gutnik and George Afanasyev, the Government Ministers of Hetman Pavlo Skoropads'kyi. Their biography were linked to Odessa until 1918. It have been made the analyses of the activity of S. Gutnik and G. Afanasyev in their ministerial posts and of influence of it on Odessa.

Keywords: *the minister, Government of Hetman Pavlo Skoropads'kyi, S.Gutnik, G. Afanasyev.*

Тарас Гончарук, Ирина Дружкова

Одесситы - министры правительств Украинской Державы гетмана П.Скоропадского: материалы к историческим портретам Сергея Гутника и Георгия Афанасьева

Статья посвящена личностям Сергея Гутника и Георгия Афанасьева, министрам в правительстве гетмана П. Скоропадского, биографии которых до 1918 г. были связаны с Одессой. Анализируется деятельность С. Гутника и Г. Афанасьева на министерских должностях и ее влияние на Одессу.

Ключевые слова: *министр, правительство П. Скоропадского, С. Гутник, Г. Афанасьев.*

²¹² Афанасьєв Г. Якобы согласие // ОЛ. – 1919. – 30 марта.

²¹³ Савченко В. Одеські історики. – С. 35.